

פתיחה למסכת שבת

הרב הן שריד

רבים תמרו מדוע נפתחה מסכת שבת דווקא במלאכת הוצאה, וכל אחד תירץ לפי דרכו. מעיון בהופעותיה הגשונות לאורך המסכת ובמרכזיותה עולה שיש במלאכה זו ערך מוסף מהותי להגנת מצוות שמירת השבת, בפניה ההלכתיים והמחשבתיים.

מבוא: הפתיחה במלאכת הוצאה

המשנה הראשונה במסכתנו, מסכת שבת, עוסקת בחילוקי מצבים של מלאכת הוצאה. כבר תמרו הראשונים מדוע נפתחה המסכת דווקא בהלכות אלו, ובמיוחד לאור הידוע לנו במניין המלאכות בפרק שביעי¹, שמלאכת הוצאה נמנית באחרונה.

להלן נראה שדווקא התשובה לשאלה זו קשורה להגדרת מלאכת הוצאה, וכל מפרש יתרון שאלה זו לפי הסברו בגדר מלאכה זו. יש לדברים השלכות מהותיות לכלל מלאכות שבת.

ריב"א (המובא בתוס') תירץ, שכאשר רבי סידר המסורות המובאות, חביבה הייתה לפניו משנה זו, הכוללת כללים חשובים רבים במקום אחד, כגדרי הכנסה והוצאה, העני והעשיר, עיקרון העקירה וההנחה, פטור שניים שעשאוהו וכו'.

ר"ת תירץ, שמלאכת הוצאה היא דבר רגיל ומצוי מכל המלאכות, ולכן פותחים בה. ועוד תירץ, שהפרקים הראשונים של מסכת שבת סדורים לפי סדר ההכנות לקראת שבת, כמו 'לא יצא החייט במחטו מבעוד יום', וכן 'לא יתן כלים לכובס' וכו', ואח"כ 'במה מדליקין', לאחריו דיני השחייה והטמנה, הכל לפי סדר ההכנה לקראת השבת. לכן, כדי לבאר את "לא יצא החייט" הקדים לבאר מלאכת הוצאה, כדי לבאר מה הבעיה שמחמתה גזרו על יציאת החייט במחטו מבעוד יום.

על כך מקשה ר"ת: מדוע כיוצא בזה לא פירט מלאכות אחרות הקשורות לדברים האסורים מבעוד יום, כמו מלאכת מלבן משום "אינן נותנין כלים לכובס", ולא מלאכת המבעיר משום פרק "במה טומנין"? על כך עונה ר"ת: "הוצאה הוצרך לשנות טפי משום דמלאכה גרועה היא".

כלומר, עיקר תירוצו האחרון של ר"ת הוא, שסדר המשנה נקבע על-פי דברים הנצרכים מבעוד יום, אך לא היינו נזקקים להשמיע מלאכת הוצאה ברישא לולא שמלאכה זו היא "גרועה". עוד נעסוק בהגדרה זו להלן.

אך הרמב"ן, על-פי דרכו (כפי שנראה להלן), מביא תירוץ ר"ת בשינוי: הוא גם מקשה "אע"ג דקתני אין שורין את הדיו ואין נותנין אונין וכולה מתניתין, הלא מקדים אבות דידהו!" אך מתרץ קצת אחרת: "התחיל סידורו בהוצאה, לומר הוצאה מלאכה היא וגזרו עליה סמוך לחשיכה, וכך גזרו בדיו ואונין וכולה מתניתין". מלשון הרמב"ן יש מקום לומר שגם הוא מתרץ שזו מלאכה גרועה, אך מסוף דבריו נראה שהוצאה הייתה רק דוגמה ראשונה ממלאכות שבת, כדי ללמד שהגזירה על יציאת החייט מבעוד יום מקורה בחשש מלאכה מדאורייתא, ושאר מלאכות יילמדו בכעין "איך זיל גמור", ולא משום שהוצאה יוצאת דופן משאר מלאכות.

כבר בשינוי סגנון זה אנו יכולים לראות מחלוקת עקרונית בעניין מלאכת הוצאה והשוואתה לשאר מלאכות. נראה שהראשונים חלוקים בדבר זה, האם שונה מלאכת הוצאה מכל המלאכות או שאין חלוקה עקרונית בין מלאכה זו למלאכות אחרות.

שאלת מהות המלאכה

טרם נראה את החלוקה הזו, ברצוני לשאול שאלה מקדימה לכל התירוצים הנ"ל בסיבת הקדמת מלאכת הוצאה: כשאנו מתבוננים במסכת שבת אנו רואים שלא רק פתיחתה עוסקת בהוצאה, אלא פרקים רבים מוקדשים למלאכה זו. לענ"ד אין בתירוצים אלו לבאר מדוע הוצאה ניצבת כעיקר חשוב במסכת, יותר משאר מלאכות.

נראה שיש מאפיין מיוחד במלאכה זו, הגורם לעיסוק הרב בה.

כדי להבינו נתזור לדון בשאלת "גריעותה" או "אי גריעותה" של הוצאה מול שאר מלאכות שבת. בשלושה דינים סביב משנתנו נוכל למצוא בדברי הראשונים את יחסם לשיטה זו:

1. מקור איסור מלאכת הוצאה.
2. מדוע המשנה מחלקת את מקרי ההוצאה לשניים, לעני ולבעל הבית.
3. כאמור, שאלת פתיחתה של המסכת הזו במלאכת הוצאה.

מקור איסור הוצאה

במקור איסור מלאכת הוצאה דנה הגמרא בפרק הזורק, ועולה מהדיון שלמדנו זאת מהפסוק העוסק בהוראת משה להפסיק את הבאת הנדבה למשכן:

הוצאה גופא היכא כתיבא? א"ר יוחנן, דאמר קרא "ויצו משה ויעבירו קול במחנה" משה היכן הוא יתיב – במחנה לוי, ומחנה לוייה רשות הרבים.
שבת צו ע"ב

הגמ' לומדת גזירה שווה "העברה" "העברה" מיום הכיפורים, שאותו יום חל בשבת. שואלת הגמ': "אשכחן הוצאה, הכנסה מנלן? סברה היא, מכדי מרשות לרשות הוא, מה לי אפוקי מה לי עיולי", ומסיימת: "מיהו הוצאה אב, הכנסה תולדה".

שיטת תוס'

אמנם תוס'² מעמתים שני מקומות אחרים בש"ס, שמתוכנם ניתן להביא מקור למלאכת הוצאה. האחד בפרק במה טומנין³: "אין חייבין אלא על מלאכה שכיוצא בה הייתה במשכן: הם זרעו ואתם לא תזרעו, הם קצרו ואתם לא תקצרו, הם העלו את הקרשים מקרקע לעגלה ואתם לא תכניסו מרשות הרבים לרשות היחיד, הם הורידו את הקרשים מעגלה לקרקע ואתם לא תוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים" וכו'.

וכן בעירובין⁴, שם מובא הפסוק "אל יצא איש ממקומו" ודרשין "אל יוציא", (ואף-על-פי שנראה שרב אשי דוחה דרשה זו, ביארו בתוס' שאינו דוחה אלא לגבי העניין הגדון שם, דלא הוי לאו שאין לוקין עליו, עיי"ש).

תוס' מבארים באריכות שמכיוון שמלאכת הוצאה היא מלאכה גרועה, כלומר מהותה אינה מובנת, "דמה לי מוציא מרשות היחיד לרשות הרבים, מה לי מוציא מרשות היחיד לרשות היחיד", לכן נצטרך סימוכין לכל שלב בגדרי המלאכה, ולא יהיה בהוכחה אלא מה שיש בה. לכן נצרכים שני פסוקים למלאכת הוצאה, אף שבשניהם מדובר בהוצאה ולא הכנסה, לשני מצבים שונים – הוצאה דעני והוצאה דבה"ב, שלא ניתן ללומדם בסברה זה מזה, כיוון שאיננו מבינים את סברת החיוב במלאכה זו. לכן גם מלאכת הכנסה היא תולדה ולא אב, כיוון שאינה בפסוקים, ואף שמסברה ומפסוקי המשכן אנו מחויבים בה, נראה לומר לשיטת תוס' שגריעותה של המלאכה לא מאפשרת לנו לזהות את ההכנסה כאב. אין לנו בזה אלא מה שכתוב בפסוקים, ורק מה שמפורש בהם נוכל להגדיר כאב. יתור מכך: תוס' אומרים שבכל מלאכות שבת אין מדגישים ואין מצריכים שתולדות המלאכה יהיו במשכן, ואילו תולדת מלאכת הוצאה, מתמת גריעותה, מוזכרת בברייתא כחלק ממלאכת המשכן, לא כדי להחשיבה כאב, אלא כדי להפקיע מהמחשבה שפטורים בה, כי אינה דומה לגמרי לאב "ההוצאה". במלאכות אחרות שוני כזה לא היה גורם למחשבת פטור לגבי התולדות, אך במלאכת הוצאה, שסברת חיובה העקרוני לא ברור ו"גרוע" – כל שינוי בין האב לתולדותיו מעורר סברת פטור, ועל כן כדי לחייב תולדה צריכים ללומדה ממלאכת המשכן. כהסבר תוס' בסוגיה זו עולה גם מביאור ר"ת ור"י בריש מסכת

2. שם ד"ה הוצאה

3. דף מט ע"ב

4. דף כ ע"ב

שבועות⁵ (אמנם לשיטת ריב"א ותירוץ ראשון בתוס' שם לא משמע שזו מלאכת גרועה, דלא מתרצים כר"ת).

כך גם מסבירים בעלי התוס' (ר"י ור"ת) את הצורך לחלק במשנה בין עני לבעל הבית, ולהדגיש את חיובו של כל אחד מהם – כי אף כרמת הלימודים נצרכנו לכך, ולכן יש שני פסוקים המלמדים על איסור הוצאה – אחד לעני ואחד לבעל הבית.

שיטת הרמב"ן

הרמב"ן⁶ מביא את דברי תוס', אך חולק עליהם וסובר שאין נראה שיש צורך בשני פסוקים ללימוד מלאכת הוצאה. הוא מסביר את הגמ' בעירובין, שלימוד זה נדחה למסקנת הגמ' על-ידי רב אשי (עיי"ש מס' אפשרויות בדבר), וממילא יש רק לימוד אחד ולא שניים למלאכת הוצאה. בהמשך הוא דן בהבדל בין תירוץ רב אשי ברף ב ע"ב ובין תירוץ רבא ומסיק שיש ביניהם מחלוקת האם יש חילוק בין הוצאה להכנסה, ולפיו ההוצאה היא אב וההכנסה – תולדה, כסברת רבא, או שאין ביניהם חילוק כלל – ושניהם אב אחד לגמרי. הרמב"ן מפרש כך למרות שבפרק הזורק מפורש שהכנסה תולדה היא, וזהו דוחק גדול, להעמיד את הדבר במחלוקת אמוראים ומחלוקת סוגיות!

עם תירוצו השונה מתירוץ ר"ת בדבר הסיבה לפתיחת המסכת במלאכת הוצאה, נראה שמתקבלת כאן שיטה אחרת משיטת בעלי התוס' בנושא גריעותה של מלאכת הוצאה. הרמב"ן כנראה איננו סובר שמלאכת הוצאה אכן גרועה משאר מלאכות, ועל כן אין צורך ללומדה משני פסוקים⁷. לכן גם אין חילוק בין הוצאה להכנסה, כי אנו חופשיים להשתמש בסברתנו לדמות מילתא למילתא, כבשאר מלאכות, וסברת "מה לי עיולי מה לי אפוקי" תועיל אף להחשיב את הכנסה לאב, בדיוק כהוצאה (אלא שנצטרך לראות היכן מצאנוה במשכן, ואכן בפרק במה טומנין נראה כך).

שיטת הרמב"ם

הרמב"ן נשען בדבריו על "יש אומרים", והמעייין בדברי הרשב"א⁸ (תלמידו של הרמב"ן) יגלה את זהותו של ה"יש מפרשים", הוא הרמב"ם. בנוגע לשאלה אם יש מקור אחד או שניים למלאכת הוצאה כותב הרשב"א: "והר"מ ז"ל היה אומר שאין שני מקראות לעני ועשיר וכן יש שפרשו כדבריו". וכן אנו מוצאים ברמב"ם⁹ שהביא רק פסוק "ויכלא העם מהביא". המעייין ברמב"ם ימצא שלא רק

5. דף ב ע"א ד"ה יציאות

6. שכת ב ע"א ד"ה יציאות

7. ומה שהזכירה הגמ' ב"כמה טומנים" שמלאכת הכנסה הייתה במשכן – זה מוכיח אליבא דהרמב"ן שיש כאן מחלוקת סוגיות, עיין שם.

8. שכת ב ע"א בתחילתו.

9. ה' שכת פ"ב ה"י ח

מכך שיש רק מקור אחד משמע שהרמב"ם סובר שהוצאה אינה מלאכה גרועה, אלא גם מלשון הרמב"ם שם, משמע שאין הבדל כלשהו בין "הכנסה ל"הוצאה" – וגם מכאן יש קצת סמך לשיטת הרמב"ם (עיין בלחם משנה שמעלה אפשרות שלדעת הרמב"ם הכנסה היא אב, וגם בפירוש המשניות מדגיש הרמב"ם את השוויון בין הכנסה להוצאה, וז"ל: "ודע כי כל יציאה היא גם כן הכנסה בהיקש אל המקום שהוציאו אליו החפץ, וכל הכנסה היא גם כן יציאה בהיקש אל המקום שהוציאו ממנו החפץ, אלא שמנהג המשנה לקרות טלטול הדבר מרשות היחיד לרשות הרבים "הוצאה" ועקירת דבר מרשות הרבים לרשות היחיד "הכנסה", ועל זה המנהג יאמרו "מכניס ומוציא" בכל זה הענין", וכן בהמשך דבריו: "והטעם שהצריכו לומר יציאות השבת ולא אמרו הכנסות השבת כי כל יציאה היא הכנסה כאשר בארנו").

יש לומר שהרמב"ם אויל לשיטתו ופוסק כמס' מקרים כירושלמי¹⁰. גם מדברי הירושלמי בשבת ובשבועות ניתן ללמוד שמלימוד הפס' "ויכלא העם מהביא" כלולה גם הכנסה ולא רק הוצאה, וא"כ גם הכנסה נחשבת "אב". וכך איתא בירושלמי שבועות:

ומנין שהוצאה קרויה מלאכה ר' שמואל בשם ר' יוחנן ויצו משה ויעבירו קול במחנה וגו' נמנעו העם מלהוציא מבתיהן לתת לגזברין ומלהוציא מידן להכניס ללשכה.

במקור זה משמע שאין מחלוקת לגבי העובדה שהכנסה כלולה בפסוק הנ"ל, אולם בירושלמי שבת ניתן אולי לשמוע שיש מחלוקת בדבר:

מנין שהוצאה קרויה מלאכה? ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן שמע לה מן הדא: "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא" – נמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגיזברים, ר' חזקיה בשם ר' אילא – אפילו הכנסה את שמע מינה, "כשם שנמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגזברין כך נמנעו הגיזברין מלקבל מידן ולהכניס ללשכה, ר' חזקיה בשם ר' אחא שמע כולהן מן הדין קרייא: לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו".

מכל מקום, מסוגיה זו משמע שיש מחלוקת בין ר' שמואל לבין ר' חזקיה, אם הכנסה כלולה בפסוק. ושמא זוהי מחלוקת אמוראים בירושלמי כשם שנחלקו

10. מוכח מההלכה שם כן, מכך שלומד בשונה מהכבלי – לא מצד פספס' זה אירע בשבת, אלא ממשמעות הלשון שההבאה נקראת מלאכה, ודוק, וכן בפירוש המשנה שם. אלא שבפירוש המשנה שם מוכח שהכנסה לא נכללת בפסוק הזה, ואולי בפירוש פירש אליבא דגמרתנו ובהלכות סתם כירושלמי, ודוק. אך לאמיתו של דבר עדיין נראה שאינו מחלק כלל בין הוצאה להכנסה.

בבבלי, וכשם שחלקו מתוך כך הראשונים הנ"ל, אם הכנסה נחשבת אב או לאו (ויש לכך אולי השלכות לגבי הגדרת מלאכת הוצאה כגרועה וכנ"ל).

סיכום ביניים

לפי כל האמור עד כאן, עולה שיש שתי שיטות ראשונים בדבר ייחודה ואפיונה של מלאכת הוצאה, כמלאכה גרועה ושונה במהותה משאר מלאכות: שיטת ר"י ור"ת הסוברת שהיא אכן מלאכה גרועה, ועל כן נוטים לומר שמקור הצורך שבמשנה לחלק בין עני ובעל הבית בעובדה זו. זו גם הסיבה, לשיטתם, שיש שני פסוקים המהווים מקור להוצאה, חד לעני וחד לבעל הבית.

משום כך גם ייטו לסבור שהוצאה המובאת בפסוק רק היא אב לבדה, ואין להסתמך על סברת "מה לי עיולי מה לי אפוקי" לתמם את הכנסה והוצאה לגמרי. על כן גם כל תולדות הוצאה נמצאו כמשכן, ואם לא כן לא היינו יודעים על חיובן, גם לאחר הלימוד משני הפסוקים. לפי זה גם מובן הסברו של ר"ת מדוע מלאכת הוצאה פותחת את מסכתנו, וכנ"ל.

לעומתם נראה שדעת הרמב"ם הפוכה. לא מצינו אצלו הגדרת גריעות למלאכה זו, אך עיקר הראיה שלשיטתו אין הוצאה מלאכה גרועה היא שהוא מביא רק פסוק אחד כמקור למלאכת הוצאה, ולא נמצא אצלו הבדל כלשהו בין הכנסה להוצאה.

שיטת הרמב"ן והרשב"א נראה שנוטה לדעת הרמב"ם, מן העובדה שהעלו שהכנסה היא אב, וכמו כן לא קיבלו את דעת החוס' לעניין שני פסוקים כמקור למלאכת הוצאה. אמנם, קצת נראה שבניגוד לרמב"ם הם מבחינים (כתוס') בגריעות מסוימת של מלאכת הוצאה, הן מן העובדה שהם דנים בתוס' בארוכה ודחייתם אינה מוחלטת, והן מפני חילוק בין הרמב"ם ובין הרמב"ן וסיעתו בדבר התירוץ אודות הצורך בחלוקה בין עני לבעה"ב במשנה:

רשב"א הביא כתוס', שהצורך בשניהם בא להוציא אפשרות פטור לאחד מהם אם לא היו מונים אותם במשנה: "הכא דהוצאות משתנות זו מזו, שהוצאת העני חשובה שמושך לעצמו, אינו דומה להוצאות בעל הבית שמוציא ממנו". לעומת זאת הרמב"ם, כשרן בהקדמה למשנה בצורך המשנה לחלק בין עני לבעה"ב – אינו רואה בזה חשיבות רבה, ומייחס זאת לצורך לשנות בדרך קצרה מקרה הכנסה והוצאה, עיי"ש.

גם רש"י, לאורך כל הסוגיות, אינו מזכיר צד של גריעות כמלאכת הוצאה, ובפתיחה למסכת (בד"ה "שתים") מביא את הגמ' מפרק הזורק כמקור היחיד למלאכת הוצאה, וכמו כן אינו רואה צורך לכאר חילוק בין עני לבעה"ב. מ"מ ודאי אינו סובר כרמב"ם והסבר הרמב"ן ברב אשי, שהכנסה היא אב.

לכן נראה, שהרמב"ם קיצוני ברעה שהוצאה אינה גרועה כלל, ר"י ור"ת, לאורך גיסא, מדגישים את גריעותה של המלאכה, ורמב"ן וסיעתו – שיטה

אמצעות. רש"י לא מדגיש את גריעות המלאכה, אם כי בסוגיית "הכנסה" סובר דלא כהרמב"ם שהכנסה אינה אב¹¹.

הגדרת מהות המלאכה

עד כאן עסקנו בהגדרה אפשרית שלילית של מלאכת הוצאה, ברם אין בכל הראשונים הללו הגדרה מפורשת חיובית. כלומר: כיארנו שקשה להגדיר את מלאכת הוצאה כשאר מלאכות, בהן נעשה שינוי בגוף החפץ, על-ידי האדם עושה המלאכה. לפי תוס' קשה להגדיר עד כדי שמלאכת הוצאה אכן יוצאת דופן וגרועה היא, אך מה הגדר החיובי במלאכה? כשארם מוציא מרשות לרשות, איזו פעולה הוא עשה? בראשונים אכן לא נמצאת הגדרה מפורשת בדבר, וצ"ע בכל סוגיה במסכתנו ובמקומות אחרים. האחרונים נתנו הגדרות שונות, ונציין את חלקן:

א. אליבא דהרמב"ם שאין מלאכה זו גרועה, אך גם לשיטת תוס', ניתן לבאר שאכן יש גם בהוצאה שינוי בחפץ, אלא שהוא שינוי עדין. ביתר ביאור: חפץ לא מוגדר על-פי גבולותיו הפיסיים בלבד אלא נידון על-פי שימושיו השונים. הראיה, שלשטר כסף אנו מתייחסים בערך מסוים, ואילו נייר רגיל מקבל יחס פחות, אז הגדרת חפץ ושינוי בו חינתן גם בקשר לאפשרויות שימושיו.

ברשות הרבים יש לחפץ סוג מסוים של אפשרויות שימוש – מסחריות וציבוריות, יותר מכאשר הוא נמצא ברשות היחיד, ואילו ברשות היחיד ישנו סוג אחר של תועלות בחפץ – פרטיות, מסוימות ונוחות יותר לשימוש מבחינות אחרות. לכן כל שינוי מרשות שהחפץ נתון בתוכה לרשות אחרת הוא בעצם שיפור ושינוי באפשרויות השימוש בחפץ, שלא היו קודם, ולכן יש כאן מלאכה בגוף החפץ. למעשה גם במלאכות אחרות, כגון "מעמר", אין שינוי חזיתי בחפץ אלא בשימוש או בשמל, ודוק.

ב. יש שרצו להגביל קצת את ההגדרה הקודמת, ולבאר שמלאכת הוצאה היא הוראה קיצונית של מלאכה, כעין "מכה בפטיש" קיצוני. הרי גם במכה בפטיש מצינו, שהארם כמעט אינו מועיל כלום בהכאתו ממה שהיה לפני כן, כי לפני כן המלאכה בחפץ הייתה כבר 99% עשויה, אלא שחידשה תורה שאתו אחרון גם הוא משמעותי. כמו כן ניתן לומר בהוצאה שבאמת רוב הגדרותיו של החפץ הן הגדרות פיסיות או כלכליות, ערך, שווי וכיו"ב, אך אחוז אחד מן ההגדרות שלו הוא גם ההתייחסות ליכולות השימוש שלו ביחידיות או בציבוריות וכנ"ל. ואף שזה אחוז לכאורה זניח בהגדרת חפץ ושינוי בו, חידשה תורה

11. כמוהו אולי ריב"א בתוס' ד"ה יציאות במסכת שבת, וכן דעה ראשונה בתוס' ד"ה יציאות בשבועות ודעה ראשונה שם בדף ה ע"ב ד"ה מי לא, ועיי"ש.

שחייב אף בזה. הסבר זה עדיין ניתן לומר בדוחק גם בדעת הרמב"ם, אך יותר נוח להכניסו בדעת התוס', דמלאכה גרועה היא.

ג. האור זרוע¹² מביא, שהוצאה מלאכה גרועה, וגם צידה – כי גם בה לא נשחנה שום דבר בתפץ. ניתן להסביר לפי דבריו, שבניגוד לשאר מלאכות, בהן נעשה שינוי בגוף החפץ, במלאכת הוצאה וצידה חידשה תורה שגם שינוי בהתייחסות אדם אל החפץ מספיק כדי לחייב, וזהו החידוש הגדול במלאכות אלו.

מתוך ההסברים הללו, ובפרט ביאור האור זרוע, נחזור לתחילת דיוננו בשאלה מדוע פתחה מסכת שבת במלאכת הוצאה, אך נדון בדבר מנקודה מופשטת יותר, העשויה לבאר לנו את מקומה של מלאכת הוצאה, וגם השלכות מעשיות יהיו לזה. הוספנו ושאלנו לעיל מדוע לא רק תחילת המסכת עוסקת בהוצאה, אלא שבעיון לא מעמיק ניווכח שפרקים רבים במסכת עוסקים במלאכת הוצאה בלבד.

נושאי מסכת שבת

נראה לענ"ד לומר, שבעצם מסכת שבת אינה באה לעסוק בל"ט אבות מלאכה של שבת ופרטיהן, משום שאם כך היה, אזי רוב המסכת הייתה פירוט של פרק שביעי. מסכת שבת עסוקה בכל הדברים שהיו מכשול נפוץ לשמירת השבת בחיי היומיום, בזמן המשנה. על כן נכתבו המשניות ונסדרו על-ידי רבי במשנה, כדי לאפשרו מאיסורא, כמובן תוך הרחבה יתירה של הרקע לכל הבעיות הללו. לכן לא יתפרטו במסכת זו כל המלאכות, אלא רק עניינים הנראים מזולזלים בעיני העם ולא יודעים על חומרתם. בשל כך פרקי ההוצאה ובים במסכת, והמשניות העוסקות במלאכות חמורות, כצידה ובישול, שוות לעיסוק באיסורי דרבנן שאין להם עיקר מדאורייתא, כמוקצה, אמירה לנכרי וטרחא יתירה. גם הדוגמאות ממלאכות אחרות הן פעמים רבות מן המצויות בבית ובשדה, שיש חשש שרבים מזולזלים ונכשלים בהן.

טעם ריבוי העיסוק בהוצאה

מלאכת הוצאה מיוחדת בהקשר זה של טעות נפוצה, משום שרבים אינם רואים במלאכה זו מלאכה האסורה כשבת. ואף אם תאמר שרואים אותה כמלאכה אסורה, מכל מקום הקלות היתירה בה ניתן לעבור על מלאכה זו, בשל העדר תחושה ממשית של עשיית מלאכה, וכן שכחות מלאכה זו עקב היות האדם נייד וידיו בדרך כלל עמוסות בחפציו, אלו הסיבות לריבוי המשניות שנכתבו על מלאכה זו ושנסדרו על-ידי רבנו הקדוש.

יצא מדברינו, שבעצם היה ניתן לקרוא למסכת "עניינים המצויים בשבת" ולא בשם הכולל "שבת", משום שהיא אכן לא עוסקת במידה שווה בכל ענייני השבת

(למרות שמעשיה עניינים רבים בסופו של דבר נכללו בה בקצרה). לכן פותחת מסכת שבת בהוצאה, דווקא מחמת "גריעותה", כי העם מתקשה בקיומה, ולכן עניינים רבים במשנה ייטבו על מלאכה זו לאורך כל המסכת, וכן בשאר עניינים הקשורים לתפצי האדם ושימושו הביתיים – כי דווקא בדברים השכיחים עוסקת מסכתנו.

ראיה לדברינו נביא מן הנביא: כשהוא מזהיר על השבת, אינו מזהיר דווקא על ענייני דאורייתא בשבת אלא על עובדין דחול, והפלא ופלא – גם על הנושא שלנו, ענייני הוצאה והכנסה: "אם תשיב משבת רגלך, עשות תפציך ביום קדשי (– הוצאה ומוקצה), וקראת לשבת עונג לקרוש ה' מכובד (– פרק במה מדליקין וכיו"ב), וכברתו מעשות דרכיך ממצוא תפציך ודבר דבר"¹³. וכן: "כה אמר ה': השמרו בנפשותיכם ואל תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלים, ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו וכו'"¹⁴. רואים אם כן שגם הנביאים כבואם להזהיר על השבת, הזהירו ופירטו דווקא בדברים המצריכים והירות יתירה, כבעיות מצויות – ובהן הוצאה וכיוצא בה, וכנ"ל.

נחזור לצורך נקודה זו לרמב"ם בפירוש המשניות. הרמב"ם שאינו סבור כתוס', שהוצאה מלאכה גרועה היא, לא נטה לבאר את הצורך לפתוח בה את המסכת בגלל היותה מלאכה גרועה, והסברו דומה לנאמר כאן:

ומה שחייבו להתחיל (– במשנה) בדין הוצאה מרשות לרשות, ואם היא (– אף-על-פי שהיא) מנויה בסוף אבות מלאכות, רוצה לומר המוציא מרשות לרשות לפי שזאת המלאכה היא נמצאת תדיר ובה יכשלו בני אדם על הרוב, לפי שאינם צריכים בה לכלום. וטעם שני ללמדנו שהיא מלאכה אף-על-פי שהנראה ממנה אינה מלאכה על כן הקדימה להזהיר עליה לפי שהיא מדרשה אחיא כמו שיתבאר".

אם כן הרמב"ם מבאר, שהסיבה להבאת ההוצאה כפותחת את המסכת היא מפני זלזולה בעיני ההמון, וההרגל לטעות בה שאינה מלאכה¹⁵.

הטעם הפנימי במלאכת שבת

לסיום הייתי רוצה להעלות את הדיון לרמה מופשטת מעט, ולתת הסבר 'רוחני' יותר לעובדת העיסוק היתר במלאכת הוצאה במסכת, למרות היותה האחרונה בל"ט מלאכות, בבחינת "סופה נעוץ בתחילתה" ו"סוף מעשה במחשבה תחילה". דווקא מלאכה "גרועה" ומופשטת יתר על המידה זו, היא בבחינת היוצא מן הכלל המלמד על הכלל. ידוע שרבים מהמון העם מדמים

13. ישעיה נח יג

14. ירמיהו יז כא

15. אולי היה מקום להשוות דבריו לתוס', שזו מלאכה גרועה, כי אמר שנראה שאינה אסורה, אך נראה לי שהרמב"ם מבאר, שאליבא דאמת מלאכה גמורה היא, ורק בגלל אופן לימודה והתייחסות ההמון אליה – ראו חכמים צורך להבליטה, ומצד עצמה אינה גרועה.

כנפשם, שכל מה שאסרה תורה מלאכה בשבת הוא מחמת הטרחא. כדי כך שבעידן המודרני באו אנשים להורות היתר לבצע מלאכות המורות בשבת, בשם הטענה שכביכול אין בהם טרחה עקב ההתפתחות הטכנולוגית. המעיינים יתבוננו במלאכות שבת המובאות במשניות, ויידעו להבין ששינוי כלשהו בחפצים, כביכול מועט כתפירה מועטת וכד', אסרה תורה, משום שיצירה אסרה תורה ולא טרחה. אך כאן באה מלאכת הוצאה ומלמדת על מהות פנימית ומופשטת יותר של המושג "יצירה", לאמור, כל מלאכות שבת נאסרו לא רק מחמת השינוי המוחשי בחפץ, אלא אף על עצם הפקעתו המופשטת ממצב עמדתו הקודם, עצם הוצאתו מ"רשות" ל"רשות". זה יכול להיות מעצם מציאותו כ"בלתי ניצוד" ל"ניצוד", או כדבר המוחזק מעורב שכעת הינו מבורר לפסולתו ולאוכלו, וכיו"ב. בכל מלאכת שבת לא היצירה המוחשית מכריעה לחובה, אלא הפקעה של חפץ ממצב גולמי או מוגבל למצב שימושי יותר או אחר, על-ידי פעולתו ויוזמתו של האדם.

התבוננות זו מחדרת גם את הבנת הסיבה – מדוע נאסר על האדם לעשות מלאכה. אם ניקח את ההוצאה מרשות לרשות כמאפיין, נוכל לומר שה' יתברך בששת ימי המעשה "יצא" מרשות היחיד שלו ("הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו"¹⁶) וכדי להטיב לעולם יצר ושיתף את הגבראים כזולתיים ושותפים לו. אך בשבת מתגלה רצון לחזור ולהדגיש את האמת היותר כמוסה, שהעולם טפל לו וליחידיותו, ולכן צריך לשבות. מאידך, גם האדם צריך לדעת שהיכולת ליצור ולשנות ולהיות שותף למעשה בראשית, ראויה בששת ימי המעשה, אך שבת ניתנה לאדם כדי לחזור ולזכור את "ה' הנותן כוח לעשות חיל". על כן אין לאדם רשות לצאת מרשות היחיד שלו, וליצור ולשנות במעשה בראשית 'מצבי צבירה' של חפצים. כאן הוא מתרכז דווקא בענווה והתבטלות מול המדרגה הגבוהה, בה הכל ברשותו של ה', ויכולת יצירה עצמאית של האדם "תפריד בין הרשויות", כי ביום בו ה' שובת ורוצה לגלות כי בשורש הכל נובע ממנו ומכוחו, אין ראוי 'לשכוח' נקודת מוצא זו ולהתנהג כאילו בידי ליצור ולשנות.

בהקשר זה יש להבין את הוויכוח המובא במדרש בין טורנוסרופוס הרשה לרבי עקיבא. טורנוסרופוס שואל את ר"ע האם ה' מקיים מצוות, וכשהוא נענה בחיוב הוא מקשה – כיצד ה' מוריד גשמים ביום השבת, והלא זו הוצאה מרשות לרשות! ר"ע עונה לו, שכל העולם רשותו של ה' וא"כ אין כאן הוצאה מרשות לרשות!¹⁷

לכאורה קשה, מדוע הוא לא שואל על הורדת גשמים מצד מלאכת זורע או חורש, או מעשה תיקון אחר שהמים יכולים לתקן?

16. שמות רבה פרשה לג ר"ה ויאמר ה'

17. ע"פ מדרש תנחומא כי תשא לג

נראה שהוויכוח בין רש"ע זה לר"ע נוגע בנקודת העומק. טורנוסרופוס לא שאל את ר"ע בדבר מצוות פרטיות אלו ואחרות, מדוע אין הקב"ה מקיימן. הוא מבין שהבורא איננו מחויב במצוות ואינו נצרך לקיימן. שאלתו נסובה על העובדה שהעולם נראה כשתי רשויות נפרדות, וה' מעניק לעולם מטובו על-גבי עובדה זו. ור"ע משיב לו שתפיסתו היא מעוותת ואין הדבר כן. כל העולם רשותו של ה' יתברך, ואם כן מצידו גם הורדת גשמים בשבת, וכל שפע אחר שה' משפיע, הם עניין אחרותי. רק תפיסה אנושית המביטה בעיני עולם של חול נוטה לראות סתירה וניגוד בין רשות שמים לענייני ארץ. אך בשבת ה' רוצה לחדד לנו, בני ישראל, תפיסה זו שלא ניכשל במה שמעשינו בששת ימי בראשית יכולים לגרום, בתחושה ש'השמים – שמים לה', והארץ – נתן לבני אדם' עד כדי אמירת "כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה". לכן ניתנה דווקא לנו השבת, כדי שנחמם את מבטנו, לראות שהכל רשות אחת, וכל מלאכה ויצירה ביום זה היא "הוצאה מרשות לרשות", שאינה במקומה. על כן זה היסוד והשורש לכל מצוותיה של השבת.

אם אדם מתקן זאת בהימנעות מהוצאה מרשות לרשות, ומכל מלאכה, הוא חוזר ויוצר זיקה וקשר בין מעשה שמים וארץ על כל הכוחות והמפעלים שבו ובין הבורא יתברך, ומתוך כך נוצרת שוב שותפות אמת עמוקה בין ה' לברואים. אז ניתן לחזור ולהיות כביכול שותפים למעשה בראשית בששת ימי המעשה, וליצור על-ידי ל"ט מלאכות, וזו הפעם אכן "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם", מתוך שגילינו בשכיתתנו שהכל רשות אחת.

מתוך מבט זה אנו חוזרים ומביטים במשנתנו שמתחלת בהוצאה, ואומרים כי ראויה היא אותה מלאכה מאספת ו"גרועה" זו למשול בכיפה, ולהאיר את כל העסק בהלכות שבת. דווקא גריעותה בעיני ההמון, שבשלה נתעסקה בה מסכתנו פעמים רבות – היא הגדרתה המופשטת, המלמדת על המהות המופשטת של כל מלאכות שבת. בידיעתנו זאת, נתקשר יותר למהותה של השבת, לזהירות בכל פרטותיה והלכותיה¹⁸.

18. כך ניתן להבין מדוע הציורי הראשון של שבת, עוד טרם מתן תורה, היה "אל יצא איש מקומו ביום השבת" – שזה בכללות כל עניין השבת (הפנ"י רצה לתרין קושייתנו הראשונה, מדוע פתחה המשנה בהוצאה, בכך שווה הצו הראשון בהלכות שבת בתורה, בתניית עם ישראל במרה לפני מתן תורה, עיי"ש. ואם כי אין נראה לענ"ד תירוץ, אך עניינו הפנימי ראוי ותכון מאוד).